

Tengernagyok Frankfurtban

Bernáth Árpád-Bombitz Attila (szerk.): *Frankfurt '99. Magyarország részvétele a könyvvásáron a német sajtó tükrében - Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban - Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás - Posztumusz reneszánsz. Adalékok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez.* Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2002, 2003, 2004, 2005

1945-ben Ottlik Géza *Tengernagyok a propelleren* című írásában¹ arra tett kísérletet, hogy egy speciális befogadó közönség, a külföldi olvasók számára adjon áttekintő képet a magyar irodalom történetéről és jelenlegi helyzetéről. Írását egy rádiós portrészorozat bevezetőjének szánta (*Huszonöt év magyar irodalmáról*), melynek keretei közt olyan írók szerepeltek, mint például Jékely Zoltán, Márai Sándor, Cs. Szabó László és Dzsida Jenő. Az írói arcképcsarnok Ottlik által választott tárgya tehát a huszadik század közepének „kortárs magyar irodalma” volt. Ezt a vállalkozást aztán elmosta a történelem, de mind a mai napig aktuálisak és megfontolandók a bevezető Ottlik-esszé megállapításai és célkitűzései. Az író szerint a magyarság kis nép nagy irodalommal, s ennek a „nagy irodalomnak”, azaz a nemzeti irodalom egyetemessé válásának a kezdete Ottlik számára a Nyugat: „1908-ban indítják meg Nyugat címmel folyóiratukat a köréje csoportosult írók: Ady, Móricz, Kosztolányi, Babits, s ide tartoznak a többiek is: Krúdy, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Karinthy, Osvát, Schöpflin – hogy csak azokat említsem, akiket a legmértéktartóbb jelzővel sem mondhatok kevesebbnek, mint rendkívül jelentékeny íróknak. [...] Ha felsorolom neveiket, mint az imént, és hazám történetére gondolok, olyasféle csiklandós érzésem támad, mintha egy folyami csavargózösön, egy révhajócska hídján egy tucat tengernagyot látnék sürgölődni.”²

Belepillantva a Grimm Kiadó Bernáth Árpád és Bombitz Attila által szerkesztett – a Frankfurti Könyvvásárhoz kapcsolódó recepciótörténetet

¹ Ottlik Géza: *Tengernagyok a propelleren*. In: Ottlik Géza: *Próza*. Magvető, Budapest, 1980. 123–128.

² Ottlik Géza: i. m. 126.

feldolgozó - kötetébe, hasonló érzésünk lehet. Az olvasó első benyomása a kortárs magyar irodalom gazdagsága, sokszínű bősége. Amit Ottlik 1945-ben megálmodott, az 1999-ben Frankfurtban impozáns módon vált valóra: a kortárs magyar irodalom „személyesen” mutatkozhatott be a külföldi olvasók előtt. A négy tanulmánykötet a magyar és a külföldi (különösen a német) irodalmak dialógusának „visszacsatolását” végzi el: a magyar olvasóközönség arról értesülhet belőle, hogy hogyan fogadták a kortárs magyar irodalom „csavargözösét” az ország határain kívül. A dialógus tétje persze nemcsak a megismerés, hanem a megmérettetés is: itthoni rangjuk szerint, „tengernagyokként” ismerik-e el irodalmunk nagyjait?

Az évente megjelenő kötetek komoly és szervezett háttérmunkát igénylő feladatra vállalkoznak, amikor a magyar kultúra külföldi befogadásának különböző köreit próbálják feltérképezni. Az első kötet (*Frankfurt '99. Magyarország részvétele a könyvvásáron a német sajtó tükrében*) vizsgálódási köre azért rendkívül tág, mert Magyarország frankfurti szereplésének német visszhangját nemcsak az irodalom, hanem általában véve az ott megjelenő kultúra szemszögéből vizsgálja, annak sokféle területére kiterjedő figyelemmel. A kulturális keresztmetszet nemcsak olyan témákat érint, mint például a képzőművészet, a zene, a film és a színház, hanem teret kap a magyar borokról és kávéházakról, a magyar fociról és turizmusról a külföldiekben kialakult kép vizsgálata ugyanúgy, mint a Frankfurter Könyvvásár politikai visszhangja. Az első kötet kulcs-kifejezése az *országimázs*, amelyet a Vásár programjainak külföldi és itthoni fogadtatása egyaránt alakított. Az olvasó tájékozódását a *Szerzői ábécé* című, lexikonszerű tanulmány segíti, amely a részt vevő írók listáján túl németül megjelent műveik külföldi recepcióját is összefoglalja dióhéjban. (Az utóbbi kezdeményezést és kutatómunkát folytatja és teljesíti ki majd a harmadik kötet: *Miért olvassák a németek a magyarokat?*)

A második kötettől kezdve a vizsgálódás már kifejezetten az irodalom területére fókuszál. A sorozat 2002-ben megjelenő következő darabja (*Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*) a magyar írókat olvasó országok egészen széles spektrumán vizsgálja a hazai kortárs irodalom recepcióját: a szomszédos közép-európai államoktól kezdve (Szerbia, Románia, Szlovákia, Csehország, Bulgária, Lengyelország) Nyugat-Európa felé tágitva a kört (Olaszország, Franciaország, Hollandia, Németország, Norvégia, Spanyolország, Portugália), betetőzve egy Európán túli kitekintéssel is (Oroszország). Egyetlen kötetbe sűrítve kaphat tehát térképet a magyar olvasó hazája irodalmának fogadtatásáról, vagyis - Bernáth Árpád szavaival élve - azoknak az „éjjeliszekrényeknek” az elhelyezkedéséről, amelyeken valahol a világban éppen egy magyar szerző könyve fekszik.

A harmadik kötet (*Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás*) a magyar irodalom legnagyobb lélekszámú külföldi olvasótáborára, a német nyelvterületen élő befogadói közösségre összpontosít. A könyv a Frankfurti Könyvvásáron jelen lévő, de már előtte is ismert magyar írók néhány jelentősebb – németül megjelent – könyvét, vagy teljes idegen nyelvű életművét vizsgálja. Az itt olvasható írások témája az egyes szerzők kritikai fogadtatása a német nyelvterületen. Ezeknek a recepció-történeti szövegeknek az igen színes, érdekes, széles körű kutatómunkáról tanúszkodó sorozatát készíti elő két „alapozó” tanulmány, Földényi F. Lászlóé és Balassa Péteré. A két írás átfogó módon próbálja meg láttatni a befogadás és kultúráközvetítés sajátosan magyar dilemmáit. Földényi F. László szerint a „kiválasztott és elátkozott” nemzetkarakter oka egy szociológiai tényezőkre visszavezethető belső meghasonlottság: „emiatt olyan sajátos a magyar kultúra is: nehezen fordíthatóságának, ismeretlenségének nem az egyébként valóban nehéz nyelv az oka, hanem az a mélységes belső meghasonulás, amely a nyelvet is sajátossá teszi”.³ Akárcsak a Duna, a magyar kultúra is „ellentéteket kapcsol egybe, anélkül, hogy valaha is megszüntetné őket”.⁴ Balassa Péter annak a kérdésnek ered a nyomába, hogy mi lehet a magyar irodalom sikerének oka a német nyelvterületen. Tanulmánya szerint a német olvasók számára azért vonzóak és érdekesek az említett magyar szerzők művei, mert ezek a szerzők az ún. „régí írók” csoportjába tartoznak. A „régí írók” nem a korszerűtlen, az elmaradott értelmében régiek, hanem „mert náluk még nem alakult ki – s ez pozitív érték lehet – az az írói beállítódás, hangoltság, amely a szöveget az éppen standard filozófiák és elméleti instrukciók szerint alkotja meg. Nem jellemző rájuk az éppen divatos, standard-totális értékrelativizmus [...] Nem elmaradottság ez, hanem éppenséggel a »mindig új-nak kell lenni, lépést kell tartani a korszellemmel« kététes kánonjának az elutasítása. Személyes hitelről, eredeti szuverenitásról van szó. [...] Aki ábrázol, az még jelenteni akar valamit, e szó mindkét értelmében: jelentést, hírt, közleményt bocsát ki a szöveg világán belül, és jelenteni, jelölni akarja a világot.”⁵ A német közönség pedig erre a „régiségre”, azaz a hitelességre, az eredetiségre és a valószínűs közlendőkre éppúgy vágyik, s azt éppúgy soha el nem unja, ahogy más olvasók sem. A két kultúra irodalom-közvetítette közeledésének másik oka Balassa Péter szerint, hogy „amennyire a magyar irodalom az utóbbi évtizedekben növekedett az egyetemesség szempontjából, annyira lett

³ Földényi F. László: *Utazatok Budapestre... In: Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás.* Grimm Kiadó, Szeged, 2004. 13.

⁴ Földényi F. László: i. m. 17.

⁵ Balassa Péter: *Miért olvassák a németek a magyarokat?* In: *Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás.* 32.

érzékenyebb a Nyugat a regionalitásra, az interkulturális és multikulturális jelenségekre, amelyekben a »régi író« szembesítő erejű lehet.⁶

A „régi író” tehát – Balassa Péter értelmezésében – valójában az igazi íróval, a jó íróval azonos, aki éppen azáltal (időtlenül) korszerű, hogy szuverén, hogy nem függ a kor elvárásaitól, aki regionalitásában tud egyetemes lenni – azaz kultúrkörétől függetlenül hiteles. Ottlik Géza fent említett írásában gyakorlatilag ugyanezeket a jellemzőket foglalja össze a „tengernagyok” képével: bár csak egy csavargözösön állnak és csak egy folyón (a Dunán!) hajóznak, bárki láthatja, hogy ellen ellenére, így is, vagy éppen így – igazi tengernagyok (igazi tengerekkel).

A negyedik kötet (*Posztumusz reneszánsz. Adalékok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez*) egy olyan „tengernagy” alakja köré szerveződik, aki már az előző könyv recepciótörténeti listájában is szerepelt – ez az utolsó kiadvány tehát valójában egy korábbi részlet „nagyítása”. Hogy miért éppen ez a szerző került a kötet középpontjába, azt az a „Márai-jelenséget” körülvevő kanonizációs bizonytalanság is indokolhatja, amelynek egyik oka éppen az életmű hazai és külföldi fogadtatásának szembeötlő különbsége és egyenlensége. Ennek a rejtélynek s Márai „posztumusz reneszánszának” erednek a nyomába a kötet tanulmányai.

Összességében elmondható, hogy a Frankfurti Könyvvásár erőterében létrejött négyrészes könyvsorozat nagyszabású hiánypótló vállalkozás. Elismerésre méltó mind a könyvek mögött álló kutatócsoport teljesítménye, mind pedig munkájuk pontos és fegyelmezett összehangoltsága. A kötetek egymásra épülnek, s egymásból nőnek ki: korábbi kötetekben felmerült témák kerülnek részletes kidolgozásra, „nagyításra” a következőkben. A könyvekben szereplő írások tehát nemcsak közvetítik és visszacsatolják a hazai közönséghez a két kultúra közti dialógust – tovább is szöve azt –, hanem egymással is sokrétű párbeszédet folytatnak. A tanulmányok által a külföldi recepcióról adott összkép tényszerű és reális: a sikerek mellett a kudarcokkal, hiányosságokkal és a megoldhatatlannak tűnő problémákkal is szembesíti az olvasót, amilyen például a pusztán „történetfelmondó” írások túlsúlya a külföldi recepcióban, vagy bizonyos (kiváló) irodalmi alkotások „lefordíthatatlanságából” adódó visszhangtalansága. Ami ezekből orvosolható, annak orvoslásához a Grimm Kiadó könyvsorozata tényfeltáráselemző vállalkozásával jelentős mértékben hozzájárult.

⁶ Balassa Péter: i. m. 33.